

TMDK-dolgozat

TMA 273

2012

Nyelvhasználati különbségek a férfi-női kommunikációban

Linguistic differences in the communication of women and men

Tartalom

1. Bevezetés és háttér.....	4
2. Nyelvhasználati eltérések a nemek között	5
2.1 Szociolingvisztika és gendernyelvészet.....	5
2.2 Hangtani, alaktani és szókészletbeli különbségek.....	6
2.2.1 Dominanciamegközelítés és differenciahipotézis	7
2.2.2. Hangtani és alaktani különbségek	8
2.2.3. Lexikai, műfajhasználati és pragmatikai különbségek	9
2.3 Szexista és feminista nyelvhasználat	11
2.4 Nemek közötti verbális és nonverbális kommunikációs eltérések	14
2.4.1 „Soha nem hallgatsz végig!” – ki kit szakít félbe?	15
2.4.2 Szőke nő, anyósok	16
2.4.3 Társadalmi viszonyok – sztenderd formák?	17
2.4.4 Pletyka – a női műfaj	18
2.4.5 Nonverbális kommunikáció – a testbeszéd használata	19
2.4.6 Ki a domináns?	20
3. A diáknyelv és a nyelvi trágárság vizsgálata	22
3.1 A diáknyelv	22
3.2 A nyelvi trágárság – a férfiak „kiváltsága”?	24
3.3 A nyelvi trágárság vizsgálata	25
3.3.1 Célok és módszerek	26
3.3.2 Eredmények.....	26
3.3.2.1 Szerinted mennyire elfogadott manapság a trágár szavak használata? Hogy ítéled meg, ha egy férfi/fiú káromkodik, és hogyan, ha egy nő/lány?	26
3.3.2.2 Milyen gyakran használsz trágár szavakat és elsősorban mikor?	27
3.3.2.3 Te szóvá teszed-e, ha valaki káromkodik a környezetedben vagy annyira már nem is tűnik fel?	28
3.3.2.4 Otthon szóvá teszik-e, ha káromkods?	29
3.3.2.5 Mik a „kedvenc kifejezéseid”, amiket a leggyakrabban használ?	29
3.3.2.6 Mi befolyásol Téged, illetve szerinted a mai fiatalokat abban, hogy egyre többet káromkodunk?	30
3.3.2.8 Ha lehetőség lenne, tennél-e valamilyen intézkedést a káromkodás visszaszorítására?	30

3.3.3 Következtetések.....	31
4. Összegzés és kitekintés.....	31
Irodalomjegyzék.....	33

A férfi és a női beszéd szövegalkotási és szóhasználati jellegzetességei

1. Bevezetés és háttér

„Férfi és nő beszélgetése különböző kultúrák kommunikációja” (Tannen 2000:42)
Talán ez az idézet fejezi ki legjobban az általam feldolgozni kívánt témát, azaz a férfi és a női kommunikáció eltérő vagy helyenként hasonló vonásainak vizsgálatát. Férfi és nő között mindig voltak és lesznek különbségek, és ezek a különbségek nem csupán a biológiai jellemzők, a viselkedés vagy az öltözködés terén jelennek meg, hanem a verbális és nonverbális kommunikáció során is.

Ha egy a nők beszédére általánosan vonatkozó jelzöt kellene keresni, az emberek nagy része a „pletykás” melléknevet említené. De vajon honnan ered ez az előítélet? Miből gondoljuk, hogy amit a nő mond, azt nem lehet komolyan venni? Vagy van annak alapja, hogy a káromkodást rögtön a férfiakkal azonosítjuk? Igaz, hogy a nő sokat fecseg, a férfi pedig sohasem figyel és mindig közbevág? Rengeteg közismert sztereotípiát tudunk említeni, de talán nem is gondolkodtunk még ezek igazságtartalmán. A téma rengeteg lehetőséget rejt magában és igazán érdekes vizsgálódásokra ad lehetőséget.

Pályaművemben szeretnék áttekintést adni a két nem közötti eltérő kommunikációs stratégiákról, nonverbális eszközökről és talán ennek a kettősségnek az okára is sikerül rávilágítanom – mindezt a témában szakavatott kutatók, szerzők írásait alapul véve.

Ugyanakkor már a pályamű elején szeretném felvetni a kérdést, hogy vajon lehetséges-e egy ilyen témát objektíven kezelni? Hiszen a szerzők – így jómagam is – gondolkodásmódjukban, szemléletükben predesztináltak, nemük értékrendjének foglyai. A tárgyilagosság talán lehetetlen, ám a sokrétű szakirodalom átfogó vizsgálatával valamelyest talán közelebb kerülhetünk az igazsághoz.

Mindenekelőtt szeretném ismertetni pályaművem logikai szerkezetét és felépítését:

A téma megértéséhez, történeti és leíró vizsgálatához elengedhetetlen, hogy tisztázzunk néhány olyan szakkifejezést, melyeket a későbbiekben már-már köznyelvi szinten használunk: ide tartoznak többek között a női-férfi kommunikációt is vizsgáló tudományág, a szociolingvisztika által használt terminusok.

Hogy átláthatóbbá tegyem a témát, először a hangtani, alaktani és szókészletbeli különbségeket vizsgálom, kiegészítve műfajhasználati és pragmatikai jellemzőkkel. Szót ejtek a feminista nyelvhasználatról és a szakirodalmi kutatások segítségével bemutatom a verbális és nonverbális kommunikáció során felfedezhető eltéréseket a nemek között.

Mindenképpen szót kell ejtenünk a nyelvi normarendszer változásáról, ezen belül is egy sajátos korjelenségről, a nyelvi trágárság térhódításáról. Bár még napjainkban is tabutémának számít, mégsem hagyható figyelmen kívül, ugyanis ez a problematika ma már nem feltétlenül tartozik a nemspecifikus kérdések körébe— legalábbis nem minden korosztályban. Hogy a nyelvi trágársággal kapcsolatos hipotéziseimet igazoljam, érettségi előtt álló fiatalok számára összeállítottam egy kérdőívet, ezzel vizsgálva és bizonyítva a trágárság nyelvünkre gyakorolt negatív hatását.

Kezdjük is egy rövid áttekintéssel és ismerjük meg a modern tudomány újszerű kutatási területét, a szociolingvisztikát!

2. Nyelvhasználati eltérések a nemek között

Ebben a fejezetben először a szociolingvisztika és a gendernyelvészet rövid bemutatását tűztem ki célul, majd a férfi és női nyelvhasználat hangtani, alaktani, lexikai, műfajhasználati és pragmatikai különbségeit mutatom be.

2.1 Szociolingvisztika és gendernyelvészet

Többféle meghatározást is találhatunk a keresett fogalomra: az egyik szakirodalombeli megfogalmazás szerint a szociolingvisztika a nemekkel kapcsolatban azt vizsgálja, hogy a társadalom nemek szerinti tagolódásának vannak-e nyelvhasználati következményei, illetve hogy a nem milyen mértékben járul hozzá a nyelvhasználat differenciálódásához (Kiss 2002).

Fontos tisztáznunk, hogy amikor az elkövetkezendőkben a *nem* kifejezést használjuk, akkor azt nem biológiai, hanem társadalmi értelemben tesszük. A biológiai nem ugyanis konkrétan a férfiúi illetve női jelleget jelenti (például fizikai értelemben), a társadalmi nem viszont azon társadalmi tényezők összefoglaló neve, melyek különböző mértékben érintik a férfiakat és a nőket, és amely tényezőkben megmutatkoznak a két nem közötti társadalmi különbségek. Ide tartozhatnak például a foglalkozásbeli eltérések, az érdeklődési területek közti különbségek vagy a családon belüli funkcióelkülönülés – tehát a társadalmi szerepekkel kapcsolatos tényezők.

A szociolingvisztikán kívül fontos tisztáznunk a gendernyelvészet fogalmát. Gendernyelvészet az alkalmazott nyelvtudománynak azon ága, amely a férfiak és a nők nyelvhasználatának a biológiai nem (szexus) és a társadalmi nem (gender) következtében kialakult különbségeket vizsgálja (Huszár 1991). A tudományág már az 1970-es években is jelen volt, azonban virágkora az 1990-es évekre tehető. (Magyarországon 2005-ben, Miskolcon találkoztak először a nemek kommunikációjával foglalkozó magyar tudósok, a

Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok XV. konferenciáján.) A szociolingvisztika és a gendernyelvészet térhódítása azzal magyarázható, hogy az érdeklődés a nők helyzete iránt egyre inkább növekszik (gondolok itt történetileg a feminista mozgalmakra és a tudatos emancipáció jelenségére).

Ebben az alfejezetben még említést kell tennünk egy alapvető különbségről, mégpedig arról, hogy vajon a férfi és a nő ugyanúgy látja-e a kommunikáció szerepét. Ez azért is fontos, mert később, amikor a különbségeket tárgyaljuk, érdemes lesz majd szem előtt tartani, hogy a két nem alapvetően másként értelmezi a nyelvhasználat funkcióját és mibenlétét.

Ezt a jelenséget egyetlen szóval úgy lehetne kifejezni, hogy a lányok illetve nők beszéde valószínűleg már a korábbi társadalmi formák óta együttműködés-orientált, míg a fiúk és férfiaké versengésorientált. A férfiaknál pozíciók megszerzése, az elismerés kivívása és az információszerzés a cél, egy aszimmetrikus kapcsolatról beszélünk tehát. A nők kapcsolatokat keresnek, fontos nekik, hogy kedveljék őket, nem versengésre törekednek, szimmetrikus kapcsolatot akarnak kialakítani (Fercsik és Raátz 2006)

A férfiak a beszéddel egy domináns pozíciót kívánnak elérni, míg a nők egy közeli kapcsolat létrehozásán fáradoznak. Mivel a nők egy kevésbé fejlett társadalmi hálóval és alacsonyabb társadalmi helyzettel rendelkeznek, ezért különösen fontos, hogy kifogástalanul beszéljenek – őket ugyanis a megjelenés és a beszéd alapján ítélik meg. A férfiak megítélése tetteik alapján történik, így ők nem kényszerülnek arra, hogy a nyelvet a társadalmi státusz kifejezésére használják. Ezzel magyarázható az is, hogy a nők inkább preferálják a sztenderd formákat – próbálják kompenzálni a társadalmi alárendeltséget. (Erről később, a szóbeli nyelvhasználat tárgyalásánál még szót ejtünk).

Sokan úgy vélik, a nőknek alkalmazkodniuk kell, igazodniuk kell a férfiak kifejezésrendszeréhez (Kramarae 1988 in Kegyesné és Simigné 2006). Az elméleti feltételezések és vizsgálati eredmények után lássuk, a nők valóban igazodnak-e a férfiak által meghatározott nyelvi normához!

2.2 Hangtani, alaktani és szókészletbeli különbségek

Ebben az alfejezetben a férfiak és nők közötti hangtani, alaktani, lexikai, műfajhasználati és pragmatikai különbségekről ejtek szót. Mindenekelőtt a legalapvetőbb eltérésekről kell néhány szót beszélnünk, még hozzá a biológiai különbségekről, melyek alapvetően meghatározzák a két nem kommunikációs jellegzetességeit. A nők magasabb alaphanggal rendelkeznek (a férfiak hangszalagja hosszabb és vastagabb), a magyar nők hangmagassága átlagosan 184 Hz körül fekszik (ez mélyebb, mint a spanyol, francia, lengyel

vagy orosz nőké; viszonyításképpen elmondanám, hogy a japán nőké akár a 400 Hz magasságot is elérheti). Az alaphangmagasságot tehát a biológiai nem determinálja (Kassai 1998 in Kegyesné és Simigné 2006, Huszár 1994).

A nők gyorsabban beszélnek, mint a férfiak, ugyanis utóbbiak a tüdőből kiáramló levegő nagyobb hányadát használják fel hangképzésre, mint a nők. Ezzel magyarázható, hogy a gyengébbik nem levegősebb kiejtéssel beszél (Klatt és Klatt 1990 in Kegyesné és Simigné 2006). A buta nő toposzá válását már említettem: nem véletlen, hogy az e kategóriát képviselő nők magas, csicsergő hangon beszélnek. Ezzel szemben áll a férfias normához való közelítés; a politikában részt vevő nőktől szinte megkövetelik a mélyebb hangú, monotonabb intonációjú beszédet – gondoljunk például Margaret Thatcher brit politikusra, aki ezt tudatosan elsajátította.

2.2.1 Dominanciamegközelítés és differenciahipotézis

A mai szociolingvisztikában a nyelv és a nemek viszonya szerint kétféle megközelítésről beszélünk: a dominanciamegközelítés illetve a különbségmegközelítés (differenciahipotézis). Ez magyarázza, honnan ered a nők és a férfiak kommunikációban betöltött eltérő szerepe.

A dominanciamegközelítés szerint a 21. század társadalmában még mindig a férfiak uralkodnak és a nők csak mint elnyomott, elnémitott csoport vannak jelen. A kommunikációs különbségek tehát a hierarchiából erednek: a férfiak fölé-, a nők alárendeltségéből. A történelem során a nőknek általában egyfajta „háttérszerepet” szántak, múzsaként kísérték végig a férfiak életét: gondoljunk csak az irodalomból Shakespeare Júliájára, akinek sorsa meg volt pecsételve. Nem vitatkozhatott apja akaratával, saját gondolatait és kívánságait figyelmen kívül hagyták; egyes országokban a nők nem vehettek részt az oktatásban, csak a fiúgyermeket tanították és tanítják a mai napig; Kramarae kutatása szerint Nagy-Britanniában az angol nyelvű rádióadók még az 1980-as években sem szívesen alkalmaztak női bemondókat (Kegyesné és Simigné 2006).

A középkor századaiban a nők a férfiak mellett szintén alárendelt helyzetben voltak: nem lehettek a politika, a kultúra szereplői, és többnyire nem részesedtek önállóan a vagyonból sem. Ugyanakkor a kora középkorhoz képest a nők megbecsültsége nőtt: már nem az eredendő bűn okozójának tartották a női nemet, megjelent a lovagi nőideál és erősödött a Mária-kultusz. Mára már a feminista mozgalmak betöltötték küldetésüket, a nők már nem az

egyenjogúságért küzdenek, hanem inkább a megváltozott helyzet elfogadtatásáért. Azonban— mint már említettem— századunk továbbra is főleg a férfiak százada.

2.2.2. Hangtani és alaktani különbségek

A különbségmegközelítés az 1980-as évektől hat intenzíven a genderkutatásra. E nézet szerint az eltérő nyelvhasználat a társadalmi nem természetes következménye, ugyanis a nő és a férfi sajátos társadalmi csoportot alkotván egy sajátos kapcsolathálózatot alakít ki. Ez egy adott szubkultúrához való tartozást és csoportidentitást is kifejez. A különbségeknek két fajtáját különböztetjük meg: a nemhez kötődő különbségeket és a nempreferenciás különbségeket. Előbbi azt jelenti, hogy bizonyos elemek vagy jelenségek csak az egyik nem nyelvhasználatára jellemzőek. Ezt jól szemlélteti például – ahogy arra Otto Jespersen rámutat (Jespersen 1990 in Kegyesné és Simigné 2006)— a kelet-szibériai csukcs nyelv. Itt fonológiai különbségekről beszélünk, az r-z hangok használatáról. A férfiak a szavakban az *r*, *cs* hangot, míg a nők ugyanezen szavakban a *z*, *s* hang használatát preferálják:

nirak— nizak (kettő)

rerka – zerka (rozmár)

ramkicsin – samkisin (nép)

A *gros ventre* nyelvben, egy amerikai indián nyelvben is kimutathatók a fonológiai különbségeket: míg az ezt a nyelvet beszélő férfiak palatalizált dentális zárhangokat használnak, addig a nők palatalizált veláris zárhangokat (Wardhaugh 2002)

djatsa – kjatsa (kenyér)

Fonológiai szempontból a csukcs nyelvhasználaton kívül a *sumer* nyelv egyik változata, az *emesal*, illetve az ennek a férfiak által használt változata, az *emegir* szolgáltathat jó példát: itt a nőknél és a férfiaknál a *g-m*, *g-d*, *g-b* és *d-z* hangok eltérő használata szembetűnő. Hasonlóképpen eltérés figyelhető meg a kairói arab nyelvváltozatban: a férfiak *t* és *d* hangokat használnak, a nők ugyanitt a palatalizált *ty* és *gy* változatokat.

Érdekes továbbá, hogy a Louisiana állambeli egyik indián nyelvben a férfiak többlettoldalékot használnak, ha az ige nazális magánhangzóra végződik: míg a nő a *ká* (ennek jelentése *mond*) szót használja, addig a férfi a *kás-t*, a nő a *lakáw* (*megemeli*), férfi pedig a *lakáws* szót.

Már nem fonológiai, hanem alaktani különbség a finn és az észti nyelvben megfigyelhető jelenség, melynek során prefixummal utalnak a nemre: magyar *–nő /—né* megfelelője a finn nyelvben a *–tár /—kko*, az észti nyelvben a *–tar /—nna*.

Ezek a szavak tehát egyértelmű példái a nemek közti különbségeknek, szemléletesen mutatva az eltérő nyelv- illetve szóhasználatot.

2.2.3. Lexikai, műfajhasználati és pragmatikai különbségek

A nempreferenciás különbségek közé azok az elemek és szerkezetek tartoznak, amelyeket a nők vagy a férfiak gyakrabban alkalmaznak. Ez főképp az eltérő társadalmi munkamegosztásból ered: mivel az ács, a bognár, a cipész, a borbély, a kovács vagy a katona feladatköre kizárólag a férfiak privilégiumának számított (és számít a mai napig), ezért az ezekkel kapcsolatos szavak és kifejezések elsősorban általuk használatosak. Ezzel szemben a szövés, fonás, sütés, főzés, gyermekgondozás vagy a divat szavai hagyományosan a nőkhöz kötődnek. Vagy vegyük például a szakkifejezéseket a sport világából: a férfiaknak nem okoz gondot az ökölvívás, kickbox vagy birkózás szakszavait használni, a nők ezzel szemben legfeljebb a szinkronúszás és a ritmikus gimnasztikai terminus technicsaival vannak tisztában. Az eltérő szociális szerepkörök tehát rányomják bélyegüket a nyelvhasználatra.

A szókészlettel kapcsolatban Robin Lakoff kutatása során (Lakoff 1973 in Wardhaugh 2002) érdekes eredményre jutott. Eszerint a nőknek saját szókészletük van és bizonyos szavakat csak a „gyengébbik nem” használ. Lakoff 3 ilyen csoportot állított fel:

a) finom megkülönböztetésre alkalmas színnevek

mályva, bézs, bíborvörös, ciklámen

b) kedveskedő megszólítások és melléknevek

szivi, édi, tündi, aranyoskám (Lakoff kutatásában a lovely, divine, adorable és darling mellékneveket említi)

c) töltelékszavak és nyomatékosító elemek

egy ilyen..., hogy úgy mondjam...

Egy kutatás szerint (Gósy 1998 in Kegyesné és Simigné 2006) a nők verbális előnnyel rendelkeznek a férfakkal szemben, gyorsabb lexikai hozzáférést állapított meg náluk: a nők átlagos szóaktiválási időtartama 2786,6 másodperc, míg a férfiaknál 3371,4 másodperc. (Ezeket a következtetéseket Hyde és Linn 165 amerikai vizsgálat adataiból készített metaelemzése nem igazolta. Ők csupán az olvasásértés, az anagrammakészítés és az esszéírás terén figyeltek meg jobb eredményeket a nőknél.) Összességében tehát a nők— Lakoff elemzése alapján is— több szót raktároznak elméjükben és ezeket gyorsabban is képesek előhívni.

Szövegtípusok terén is fellelhető néhány különbség a két nem között. Sherzer (1987), Schieffelin (1987) és Harris (1980) kutatása a panamai alföldön élő kuna indiánok, a pápua

új-guineai kalulik illetve a bolíviai lajmi indiánok körében mind azt mutatták, hogy a nők feladata az altatódalok, kisebb jelentőségű ünnepeken versek és gyászdalok eléneklése; míg a férfiaké a politikai összejövetelekkel kapcsolatos szövegek és gyógyítási rítusok, mágikus vadászrigmusok előadása (Sherzer 1987, Schieffelin 1987 és Harris 1980 in Gal 2001). Mindez alátámasztja a már többször említett hierarchia-elméletet: egy politikai témájú beszédmű mégiscsak nagyobb presztízzsel bír, mint egy siratódal. Barbara Johnstone tanulmánya összekapcsolható Sherzer, Schieffelin és Harris kutatásaival (Tannen 2009). Ő ugyanis azt találta, hogy a nők történetei a közösségről szólnak, központban az együttes tevékenységek, társadalmi normák illetve ezek megsértése állnak – a siratóénekek és gyászdalok maguk is társadalmi összejöveteleken hangzanak el. A férfiak történetei a küzdelemről, a fizikai párharcokról, szociális küzdelemről, vadászatról szólnak – a vadászattal kapcsolatos rigmusok és politikai gyűléseken elhangzó szövegek témája egyértelműen egybevág ezzel.

Szót kell ejtenünk a nyelvi udvariasság kérdéséről. Goffman így határozza meg a nyelvi udvariasság fogalmát: „Az udvariasság az a viselkedési forma, amelynek során különös tekintettel vagyunk mások önbecsülésére, nem fenyegetjük homlokzatát” (Kegyesné-Simigné 2006).

Az udvariasság lehet pozitív illetve negatív (Brown 1998 in Kegyesné és Simigné 2006). A pozitív a partner „homlokzatának” ápolását jelenti, ide tartozik a viccelődés, a bókálás vagy az ajándékozás. A negatív udvariasság ezzel szemben a saját homlokzat védelmét jelenti, ezáltal csökkenteni szeretnénk a visszautasítás esélyét. („*Rettenetesen sajnálom, hogy zavarom kell Önt, megtenné ezt esetleg számomra?*”).

Általánosan megállapítható, hogy a nők udvariasabbak a férfiakhoz, ugyanis magasabbnak ítélik meg azok státuszát, idegennek érzik őket. Brown 1991-es vizsgálata is alátámasztja a nők férfiakkal szembeni udvariasságát. Ő (maja beszélőközösségben) azt találta, hogy a nők a férfiakkal szemben alázatosabban, tisztelettudóan viselkednek, „kijelentés-gyengítő partikulákat” használva: talán, esetleg. A nők azonos nemű társaikkal szemben azonban épp ellenkezőleg, ráerősítő partikulákat alkalmaztak: de, dehogynem, mégis, bizony (Brown 1991 in Kegyesné 2006).

A nők alapvetően tehát udvariasabbak, elsősorban férfitársaikkal szemben, ez persze függhet az adott személyiség iskolázottságától, személyiségétől és akár pillanatnyi hangulatától is.

Ebből az áttekintésből számomra úgy tűnik, hogy a két nem nyelvhasználatában történetileg nem az igazodás, hanem inkább a kiegészítés aspektusa jelenti a vezérelvet. Úgy

érzem, a nők nem követni szeretnék férfitársaikat, nem hasonlónak akarnak válni, hanem pótolni azokat a „hiányosságokat”, amelyek a férfiak beszédében felszínre kerülnek; megfogalmazni a valóság azon területeit, ahol a férfiak passzívan viselkednek. Természetesen jelen van a különbözni akarás és az egyenjogúság gondolata, de ez már mai jelenség: a 20-21. századi modern nő gondolkodásmódjából ered.

Ezek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy önmagában sem a férfiak, sem a nők kommunikációja nem alkot különválasztható egészet – a két nem együttes kommunikációja, beszédstratégiái tekinthetők holisztikusan szemlélve szerves egészek.

2.3 Szexista és feminista nyelvhasználat

A nők nyelvének különbsége nem probléma, hanem kultúránk egyik problémájának szimptomája, ugyanis „[...] a nőket szisztematikusan megfosztják a hatalom megszerzésének lehetőségétől azon az alapon, hogy nem képesek megtartani a hatalmat, ahogyan azt nyelvi viselkedésük, és viselkedésük más aspektusai is bizonyítják. [...] a nők kénytelenek azt érezni, hogy megérdemlik ezt a bánásmódot saját intelligenciájuk vagy műveltségük fogyatékoságai miatt” (Lakoff 1973 in Wardhaugh 2002). A szociolingvisztika fejlődésével a nők beszédének „egyenrangúsítása” is központi témává vált. A szexizmus a rasszizmus egy fajtája, amelynek során egy személyt a nemhez tartozás alapján hátrányosan megkülönböztetnek. A nők nyelvhasználatát évszázadok óta a férfiéhez képest ítélik meg, töredékesnek, kevésbé effektívnek és szociálisan diszfunkcionálisnak (Lakoff 1973) tartják. A feministák azért küzdenek, hogy a női nyelvhasználatot is teljes jogúnak tekintsék, ne csak a férfi nyelvhasználat egy „dialektusának”. Ezzel kapcsolatos nehézségeinkről egy utalás: „Magyarországon a *feminista* [...] negatív csengésű és negatív értékeket képviselő szó. Részben nőiességében torzult, „abnormálisan” férfiként viselkedő, ápolatlan, megkeseredett nőket értenek rajta.” (Sándor 2006:105)

A feminista nyelvi kritikának három főbb „alaptétele” van. Az első szerint a szóállomány a férfi felsőbbrendűségét, hatalommal bírását tükrözi: gondoljunk itt a nemi élet szavaira (a férfi *magáévá teszi a nőt*, a nő *odaadja magát a férfinak*, hogy csak a legalapvetőbb példát említsük). Kennison és Trofe pszicholingvisztikai kísérletei igazolták, hogy a foglalkozásneveknek van nemi konnotációjuk: a magasabb presztízsű szakmák (ügyvéd, orvos, bankár) férfiakat, míg az alacsonyabb presztízzsel bírók (eladó, ápoló) nőket idéznek fel (Kegyesné és Simigné 2006).

A második alaptétel szerint a férfi szinte mindig megelőzi a nőt a sorban, például felsorolásban. Már a kezdetek kezdetén is *Ádám*ról és *Éváról*, nem pedig *Éváról* és *Ádám*ról

beszéltünk, Shakespeare műve pedig *Rómeó és Júlia*, nem pedig *Júlia és Rómeó*. Ha az esti híradót nézzük, akkor is azt halljuk, hogy *X.Y. közéleti személyiség megjelent feleségével*. A nőt tehát férfihez való viszonyában nevezik meg, és a híres nő kapcsán szót ejtenek hasonlóan híres apjáról vagy férjéről. Híres férfi esetében ritkán szerzünk tudomást az illető feleségéről.

Harmadikként pedig a szóállományról kell beszélnünk. A nőket gyakran teszik gúny tárgyává és maga a szókészlet— a magyar nyelvben is— azt mutatja, hogy a nők kedvelt alanyai a tompított élű és a nem szalonképes vicceknek és szólásoknak egyaránt. Breiner (1996:41-42) a német szótári szóállomány vizsgálata során arra a megállapításra jutott, hogy jóval több a nőkre referáló negatív konnotációjú lexéma: *Klatschbase* (pletykafészek), *Heulsuse* (bögőmasina) vagy a *Dame* szóból képzett *dämlich* melléknév, ami bárgyút, ostobát jelent, míg a *Herr*ből képzett *herrlich* csodálatost, nagyszerűt (Breiner 1996 in Kegyesné és Simigné). Stanley az amerikai angol vizsgálata során a promiszkuus életvitelű nőre 220, míg a férfira 20 lexémát talált (Kegyesné és Simigné 2006). A magyar nyelvben is több, a nőket negatívan minősítő lexikai egységet találunk, mint férfira vonatkozót: *trampli*, *lotyó*, *piaci kofa*, *szuka*, *tehén*, *pipi*, *tyúk*, *kanca*, *könnyű préda* és egyelőre csak a nyomdafestéket tűrő szavakat említettük. A férfiaknál a *playboy*, *csődör*, *Don Juan* és a *szoknyavadász* szavakkal nagyjából ki is merül az eszköztárunk. A „nőellenes nyelvhasználat” főbb pontjai (Pete 2000:109-111) közé tartozik például a nőket hagyományos női szerepkörben megnevező szavak (*háziasszony*, *feleség*), a férfiakra referáló szavakból képzett frazeologizmusok (*a maga ura*, *ez férfimunka volt*, *legény a talpán*, *legény a gáton*) vagy például a már említett negatívan minősítő lexikai egységek (*szószátyár*, *fehérnép*, *boszorkány*, *házisárkány*). O. Nagy Gábor szólás- és közmondásgyűjteményét olvasgatva is felfigyelhetünk rá, hogy jóval több a nők ostobaságára, erkölcstelenségére, hiú természetére és lustaságára vonatkozó közmondás. Ne felejtjük el továbbá a szőke nőkről, női sofőrökről és anyósokról szóló vicceket. A buta nő már-már toposszá vált, viccek, anekdoták és frivol reklámok alanyává.

A szexizmus keretein belül kell megemlítenünk a férjezett nők névhasználatát. 1894-ben még a Kiss Józsefné volt az elfogadott változat, azaz a férjezett nőnek illendő volt a férje nevét –*né* toldalékkal kiegészítve felvenni. 1952-től a Kiss Józsefné Nagy Ilona is elfogadottá vált, 1974-től pedig már a Kissné Nagy Ilona (a ma legnépszerűbb forma) illetve a Kiss Ilona is szerepelt a lehetőségek között. Ez jól példázza a nyelvi eszközökben is megjelenő emancipációt.

Az angol nyelv különösen érdekesnek bizonyul a feminista törekvésekkel kapcsolatban: egyre határozottabban lépnek fel a szókészletbeli változásokért. Az angol nyelvben ugyanis az általános alanyt gyakran a *man* szóval fejezik ki, ami viszont csak férfire

utal. Hasonlóképpen problémás a *policeman*, *cameraman* vagy a *chairman*, azaz a „férfikifejezések” használata. A javaslat, hogy az általános alany *people* legyen, az utóbbi szavak utótagja pedig a *-man* helyett *-person* legyen. A magyar nyelvben a nemek rendszerének hiányában ilyen problémák nincsenek, bár az *államférfi* és a *honatya* szavak nemi tekintetben nem tartoznak a semleges szavak közé. Mivel azonban például a parlamenti képviselők között alacsony százalékban találhatók nők, ezért egyelőre ez nem központi nyelvészeti probléma. Az emancipáció egy fontos törekvésének tekinthető az úgynevezett „*political correctness*”, egyfajta politikai-erkölcsi korrektségnek fordítható jelenség, melynek célja egy olyan nyelvezet kialakítása, amely igyekszik minimalizálni az egyes vallási, etnikai, kulturális vagy egyéb közösségek megsértését. A nők politikai életben való hátrányos megkülönböztetése komoly vitákat válthat ki a későbbi években, hiszen az idő múlásával a nők részéről még jobban megnövekedik majd az igény a politikai életben való részvételre és a társadalmi elismertségre.

A szakirodalomban található egy nagyon találó fogalmat ehhez a témához; a rendőrnők kapcsán használják a *pseudo masculinity*, tehát *álférfias viselkedés* fogalmát, arra utalva, hogy a nőknek alkalmazkodni kell a férfiak attitűdjéhez, amennyiben férfias szakmában dolgoznak. Ennek következtében „elveszítik” nőies mivoltukat, *defeminized* viselkedési formát vesznek fel (Tolnai 2007).

A foglalkozásnevek körében uralkodó férfi dominanciára nálunk is megoldást jelenthetne, hogy nemileg semleges foglalkozásneveket alkalmazunk, mint például az *óvodapedagógus*, manapság ugyanis már férfiak is dolgoznak „óvónőként”.

Többen is végeztek kutatásokat a szókészlet „nemi jellegét” illetően: Charlotte Carmichael Stopes 1908-ban a brit alkotmányt vizsgálta meg, és arra a következtetésre jutott, hogy az általános névmás csak akkor referál nőre, ha bűnösségről van szó – minden más esetben férfire utal (Kegyesné és Simigné 2006). Még kézenfekvőbb példa az Európai Unió himnusza, az Örömhóda. Az eredeti szövegben, Schiller versében „*Alle Menschen werden Brüder*” szerepel. A *Brüder* szó pedig csak hímneműekre vonatkozik. (A magyar fordításban „*Testvér léssen minden ember*” szerepel, ez ebből a szempontból teljesen semleges megoldás.) Elavuló, de még érzékelhető magyar nyelvi példa a született gyermek nemét firtató kérdés: *Mi lett? Gyerek vagy leány?*

Az mindenesetre tény, hogy a nők máshogy értelmezik a világot, más eszközökkel érvényesítik akarataikat és másként használják a nyelvet mint a férfiak. A női írónál is megfigyelhető azonban, hogy nem akarnak nőiesek lenni, amennyiben a nőiesség a gyengeséget, kiszolgáltatottságot és alárendeltséget jelenti. Egyre inkább egy újfajta nőiesség

megteremtése a cél, egy új látásmód és a sajátos női művészet: azaz a „női esztétika” egyre inkább kialakulóban van.

Felmerülhet itt a kérdés, vajon lehet egy nő sikeres a szépirodalom területén vagy ez ab ovo kudarcra ítélt vállalkozás? A 19. században élt George Sand például beírta magát az irodalom nagy alakjai közé – pontosabban Aurore Dupin tette ezt, George Sand álnéven. A saját nemének egyenjogúságáért küzdő, férfi álnéven alkotó nő az egyenjogúság élharcosa volt, a korai feministák irodalmi példaképévé vált. Azonban ma már ennek a jelenségnek a fordítottjára is találhatunk példát: a kortárs irodalom egyik jelentős alakja, Esterházy Péter Tizenhét hattyúk címmel jelentette meg egyik művét – Csokonai Lili álnéven. Egy férfi álneve mögé rejtőző nő és egy női álnéven író férfi is lehet tehát sikeres, megbecsült alkotó; tény azonban, hogy a nők nem véletlenül bújtak egy fiktív férfi alakja mögé, hogy tehetségüket elismerjék. Így nagyobb eséllyel bízhattak abban, hogy egyszer majd ők is halhatatlanná válnak – nem múzsaként, mint Csokonai Lillája, Ady Lédája vagy Juhász Gyula Annája, hanem önálló, független, alkotó írónőként.

Most pedig lássuk a verbális és nonverbális közlés alapvető eltéréseit!

2.4 Nemek közötti verbális és nonverbális kommunikációs eltérések

Ahhoz, hogy a kommunikáció terén felmerülő különbségeket megértsük, szükség van arra, hogy tisztázzuk a beszéd célját a két nem esetében. Férfi és nő ugyanis nem ugyanazon oknál fogva vagy ugyanazon cél érdekében szólal meg. A férfiaknál a beszéd gyakran az erőviszonyok felmérésének eszköze, melynek során a cél a függetlenség megőrzése és a „bukás” elkerülése; a nonverbális eszközöket is e célok szolgálatába állítják. A hierarchiát náluk a hatalom és a teljesítmény határozza meg. Már gyermekkorban is hierarchikusan szervezett csoportokban játszanak a kisfiúk, ahol szigorú szabályrendszert követnek: vannak vesztesek és győztesek. Fontos, hogy a megfelelő nyelvi formák használatával érzékeltessék a különbségeket a csoport tagjai között. Ezzel magyarázható, miért nem hajlandó a férfi megkérdezni az útírányt, ha eltévedt vagy bizonytalan: az információval rendelkező személy magasabbra kerül a ranglétrán, mint ő.

A nőknél ezzel szemben a beszéd a kötelékek ápolásának eszköze, melynek során a közösség erősítése, a bensőséges légkör megteremtése és az elszigetelődés elkerülése a cél. A hierarchia meghatározása a baráti kapcsolatok által történik. A kislányoknál megfigyelhető, hogy kisebb csoportokban vagy kettesével játszanak, nem zsarnokoskodnak, nincs vezető személyiség, aki magát fölérendeltnek tekinti, akit a többiek követnek és „szolgálnak”. A nyelvi formákat is ennek megfelelően alkalmazzák: gyakrabban használnak olyan felszólító

alakokat (*let's*), melyek nem tesznek számottevő különbséget az egyes csoporttagok között (West, Lazar és Kramarae 1997).

Érdeemes visszatekinteni a múltba, egészen régre. Gondoljunk csak bele, a nők bármit csináltak – mostak, gyűjtögettek, főztek – beszélgettek közben, hiszen egyedül érezték magukat és társaságra vágytak. Tudták, hogy mi folyik a faluban, ki kivel ment vadászni vagy halászni. A férfiak ezzel szemben vadászat közben szinte egy szót sem szólhattak, nehogy elriasszák, elszalasszák a zsákmányt. A nők a történelem során az „emberiség fészekőrőzójének” szerepét töltötték be: szoros baráti kört kellett kialakítaniuk, hiszen ha a férfi nem tér vissza a vadászatról, nem marad, aki gondoskodik a családról. Mondhatjuk úgy is, hogy a hosszú távú túlélés volt a cél, és ehhez elengedhetetlen volt, hogy minden apró részletet tudjanak az őket körülvevő csoport minden egyes tagjáról. Úgy gondolom, hogy ez a jelenség a változó világban mindmáig fennmaradt. Ezzel magyarázható az, hogy a nők (gondoljunk csak az édesanyákra, barátnőkre: *„Mesélj el minden apró részletet!”*) nem csupán nagy vonalakban szeretnének tudni egy történetről, hanem annak minden mozzanatára kíváncsiak. A nőnek nem kell indok a beszédhez, mindenféle erőfeszítés nélkül 6000-8000 szót képes naponta használni, míg a férfiaknál a napi teljesítmény nagyjából a napi 4000 szóban kimerül (Pease 2003)

Természetesen az eltérő verbális kommunikáció okai nem csupán a hagyományban, hanem a neveltetésben is kereshetők. A kisfiúkat gyermekkoruktól fogva arra tanítják, hogy ne sírjanak, hiszen az olyan „lányos dolog”, nekik ezt nem szabad. Ebből ered, hogy a férfiak többsége mind a mai napig elrejt, elnyomja érzelmeit, míg a nők szabadabban fejezik ki azokat a kommunikáció során is.

A bevezető gondolatok után pedig lássuk, vajon igazak-e azok a sztereotípiák, miszerint a férfiak rendszeresen félbeszakítják a nőket, ők mesélnek több viccet, ezzel szemben a nők pletykálnak és előnyben részesítik a sztenderd formákat. És vajon a testbeszéd? A férfiak vagy a nők fogékonyabbak a nonverbális eszközök értelmezésére?

2.4.1 „Soha nem hallgatsz végig!” – ki kit szakít félbe?

Gyakran felmerülő kérdés a női-férfi kommunikáció vizsgálatának terén, hogy vajon ki kit szakít félbe és ki uralja a kommunikációt. A társadalomban jelen lévő „férfiuralomból” következtethetünk, hogy a beszéd terén is hasonló a helyzet. Ezt egy tanulmány is megerősíti: az eredmény szerint a férfi gyakrabban szakítja félbe a nőt (Zimmerman és West 1975 in Wardhaugh 2002). Egy vizsgálat szerint az esetek 96 százalékában a férfiak vágnak közbe, még hozzá nővel való kommunikáció során (Kennedy és Camden 1983 in Huszár 2009).

Érdekes az a tény is, hogy a szülők gyakrabban vágnak kislányuk szavába, mint kisfiukéba (Greif 1980 in Kegyesné és Simigné 2006).

A férfi gyakrabban vág közbe, irányítani akarja a beszélgetést, hajlamos kategorikus kijelentéseket tenni. A nő ezzel szemben nem tiltakozik, ha félbeszakítják, bátorító jelzésekkel segíti partnerét a beszélgetésben, és többet kérdez. Azt a következtetést vonhatjuk le tehát, hogy az interakciós sémák a társadalomban megfigyelhető hatalmi viszonyokat tükrözik, melyekben a nők szubmisszívebbek maradnak a férfiakkal szemben.

Schnyder (1997) is úgy találta, hogy a nőt gyakrabban szakítják félbe és ritkábban határozza meg a beszélgetés témáját, mint a férfi. A téma meghatározása több vizsgálat szerint is a férfiak által történik (Frank 1992). Ezeket Herring 2001-es vizsgálata is alátámasztja: az ő internetes kommunikációs formákat vizsgáló kutatása alapján mondhatjuk, hogy a férfi hosszabb üzeneteket küld, ő kezdeményezi a témát, ő zárja le a beszélgetést és a nővel szemben agresszívebb stratégiát használ (Kegyesné és Simigné 2006).

A más beszédébe való bekapcsolódás nem feltétlenül a hierarchikus viszonyok tükröződése (Ahrens 1997 in Kegyesné és Simigné 2006). A közbevágás lehet segítő szándékú, ha például a partner nem találja a megfelelő szavakat, és lehet az egyetértés vagy az egyet nem értés jele is. Edelsky állásfoglalása is ezzel kapcsolatos: különbséget tesz az „egyedüli beszédhez való jog” (single developed floor) és a „közös beszédhez való jog” (collaboratively developed floor) között (Kegyesné és Simigné 2006). Előbbi esetben csak a beszélgetés egyik résztvevője beszél, utóbbinál a többi résztvevőnek is joga van a beszélgetés alakítására; ezt nevezzük polifonikus beszélgetésnek. Más kutatások is arra jutottak, hogy a közbeszólás nem feltétlen félbeszakításként értelmezendő, lehet az érdeklődés, lelkesedés vagy támogatás jele is – kultúrától függ, ki minek tartja (James és Clarke 1993). Tannen például „együttműködő átfedésről” beszél: ez azt jelenti, hogy a hallgató nő előbb kezd el beszélni, mint ahogy a másik befejezné – ez a támogatás és az egyetértés jele.

Meg kell jegyeznünk, hogy napjainkban alapvető átrendeződés sejthető a nemek közötti kommunikációs erőviszonyok és általában a szociális szerepek kapcsán – ezek vizsgálata túlmutat jelenlegi pályaművem keretein.

2.4.2 Szőke nő, anyósok

Az eltérő „hatalmi viszonyokra” vezethetők vissza az eltérő viccmesélési szokások. Mivel a férfiak a beszéddel egy domináns pozíciót kívánnak elfoglalni és a közönség figyelmét magukra szeretnék irányítani, ezért előszeretettel mesélnek vicceket – ilyenkor csak ők beszélnek, mindenki rájuk figyel és ők állnak az adott társaság középpontjában. A férfiak

társaságban szívesen mesélnek vicceket, még disznó vicceket is, míg a nők csak szűk baráti körben hajlandóak megmutatni humoros oldalukat (Pálfi 1994 in Kiss 2002).

Caroll Mitchell néprajzkutató hasonló eredményre jutott: a férfiak mind nőknek, mind pedig azonos nemű társaiknak mesélnek vicceket; mindegy, hogy az illető ismerős vagy idegen (Tannen 2009). A nők inkább csak nőknek és csak olyanoknak, akiket ismernek. Ez ismét az aszimmetrikus kommunikációs stílust mutatja, hiszen a beszélő bizonyíthatja előadói képességeit és csak ő beszél, míg a többiek hallgatnak.

A történetmondás funkciójának vizsgálata során arra jutottak, hogy a férfiak a mesélés folyamatában alakítják ki csoporttagságukat és csoportbeli identitásukat (Cheshire 2000 in Kegyesné és Simigné 2006). A viccek által erősítik az egyéni illetve csoportidentitást (Maltz és Borker 1982 in Wardhaugh 2002). Az újságokban és folyóiratokban megjelent viccekkel kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy azokban az újságokban, melyeknek célcsoportja az „erősebbik nem” (Playboy), elsősorban a nőket lekicsinylő, alárendelt szerepben mutató, agresszív viccek jelennek meg (Suckard 1992 in Kegyesné és Simigné 2006).

A nőknél ezzel szemben maga a történet a fontos a személyiség megerősítésében, a csoport csupán egy eszköz ehhez. A női lapokban elsősorban olyan viccek olvashatók, melyekben a nők öniróniával szemlélik saját sorsukat. A nőknél inkább a szóviccek játsszák a főszerepet (Langenmayr 1997).

Mindezek tehát valóban alátámasztják azt, miszerint a nők alárendelt szerepet töltenek be a társadalomban, a szerénységet és a finomságot testesítik meg a másik nem képviselőivel szemben.

2.4.3 Társadalmi viszonyok – sztenderd formák?

Több kutatás is bizonyítja, hogy a sztenderd formák használatában a nők járnak az élen (Trudgill 1972-es kutatása az angliai Norwich-ben; hazánkban Kontra Miklós erősítette meg ezt a kijelentést). Vajon mi ennek a magyarázata? Logikusnak tűnik, ha ezt a jelenséget a társadalmi helyzetre vezetjük vissza: a nőknek bizonytalanabb a helyzete, kevésbé fejlett társadalmi hálózattal rendelkeznek, rendszerint alacsonyabban állnak a ranglétrán. Mindez azt eredményezi, hogy kénytelenek beszédükkel is kifejezni társadalmi helyzetüket.

A férfiak kommunikációs hálózata zártabb az erős munkahelyi kötöttségeknek, a munkatársakkal és barátokkal eltöltött programoknak köszönhetően. A férfiak inkább hajlanak a köznyelvi formák konzerválásra és használják a vernakuláris, azaz helyi regionális formákat.

Ezzel szemben a nők kommunikációs hálózata nyitottabb, hiszen ők bevásárlás, „szomszédolás”, szülői értekezletek és rokonsági kapcsolatok ápolása során jobban ki vannak téve a köznyelvi hatásoknak. A presztízsformák követése a társadalmi alárendeltség kompenzálásaként fogható fel.

Kiss (2003) vizsgálata alapján állíthatjuk, hogy a nők – főleg falun – jobban őrzik az archaikus formákat. A nők normakövető nyelvhasználata abban a jelenségben is megfigyelhető, hogy egy kétnyelvű közösségben az említett nem a magasabb presztízsű formát részesíti előnyben: a németet a magyarral szemben (Gal 1998) vagy az orosz az ukránnal szemben (Bilaniuk 2003 in Kegyesné és Simigné 2006).

Egy másik kutatás szerint azonban (Braun et al 2000 in Kegyesné és Simigné 2006) a társadalmi nemnél lényegesebb az életkor: a fiatalok inkább használják a sztenderd változatokat, míg az idősebbek a nyelvjárási formákat preferálják – függetlenül attól, hogy melyik nemről beszélünk.

2.4.4 Pletyka – a női műfaj

A pletykázkodás szinte minden emberben negatív asszociációkat hív elő: a rosszindulatúság és a mindenbe beleavatkozás „emblémája”. A nők privát helyzetben túlságosan sokat és szabadon beszélnek, ezt nevezzük pletykákodásnak. A pletyka azonban eredetileg nem pejoratív értelmű szó: a nők megosztják életük eseményeit egy baráttal, a barát továbbadja ezt egy másik barátnak – így keletkezik a pletyka. Azonban hogy ez nem negatív jelenség (volt), azt az mutatja, hogy az élet eseményeinek megosztása a barátság jele – ami határozottan pozitív. Ma már a *pletyka* egyértelműen negatív színezetű szó.

Penelope Eckert antropológus középiskolai lányokat, Donna Eder szociológus felsős diákokat figyelt meg és mindketten megpróbálták valamelyest értelmezni azt, miért a nők pletykálnak (Tannen 2009). Vizsgálataik során azt találták, hogy a megoldás kulcsa a státusz kérdése. A lányok ugyanis úgy jutnak státuszhoz, hogy népszerű, azaz magasabb státuszú lányokkal barátkoznak. Hogy a többieknek bebizonyítsák barátságuk komolyságát, a népszerű lányok titkairól mesélnek – hiszen a titkokat csak a barátok mesélik el egymásnak. A fiúknál státusz szempontjából nem számít, hogy ki kihez áll közel, ki kivel van jóban; náluk a teljesítmény számít.

A pletyka tehát valóban női műfaj, de már nem csupán mások titkának megosztására terjed ki. Egy „női teadélután” során a legújabb pletykák közé tartozik a bevásárlás során látott leárazás, a szomszéd lányának új barátja, a tévében szereplő személyiségek („celebek”)

életének megvitatása és természetesen az olyan információk, melyeknek gyakran semmiféle valóságalapja nincs.

Szólnunk kell néhány szót az úgynevezett indirekt beszédről, mely a pletykázkodás mellett szintén a nők „sajátsága”. Az indirekt beszéd lényege, hogy a beszélő nem mondja ki „kerekperec” gondolatait, hanem körülírja azokat – ez a férfiak többségének azt jelenti, hogy a nő összevissza beszél és nem tér a lényegre. Az indirekt beszéd célja a kapcsolat építése, az összhang megteremtése, a harmónia megőrzése és a konfliktusok elkerülése. Két nő között nem okoz problémát ennek a „beszédtípusnak” a megértése, mert nekik van érzékük a rejtett jelentés kibogozásához: így a beszélgetés több vágányon képes haladni.

A férfiak egyfókuszú agya azonban nem képes megérteni ezt, ők mindent szó szerint vesznek és az egyenes beszédet preferálják (Pease 2003). A legtöbb félreértés talán ebből a problémából adódik.

2.4.5 Nonverbális kommunikáció – a testbeszéd használata

Több kutatás is vizsgálta a nő és a férfi viselkedését, testtartását, gesztusait és mimikáját— azaz a nonverbális kommunikáció eszköztárának használatát— az egymás közti és az azonos neműekkel történő kommunikáció során egyaránt. Megpróbálom most a legfontosabb eredményeket összefoglalni.

Az első és talán legfontosabb megállapítás, hogy a nők üzeneteik többségét nem verbális úton továbbítják, a fő kommunikációs csatorna a testbeszéd. A nőknek sokkal jobb a megérzőképességük (nem hiába használjuk a „női ösztön” kifejezést), könnyebben dekódolják a nem verbális jelzéseket, figyelnek az apró részletekre, míg a férfiaknak ez egyáltalán nem olyan egyszerű. Gondoljunk csak bele, az édesanyáknak különösen fontos a nem verbális érintkezés, hiszen kisgyermekükkel szinte csak ezen keresztül kommunikálnak a születés utáni időszakban.

Érdekes eredményt mutat a Harvard Egyetem pszichológusainak kísérlete, melynek során férfiakat és nőket kértek meg, hogy csupán a látott gesztusok alapján következtessék ki a cselekményt egy adott szituációból. Míg a nők 87 százaléka sikerrel járt, a férfiak csupán 42 százaléka, bár a tanárok, művészek, tehát a nevelő jellegű szakmák képviselői a nőkéhez hasonló jó eredményt értek el. Látható tehát, hogy a nők kétségtelenül jobban a jelek felismerésében. Nem is csoda, hiszen agyuk 14-16 területe foglalkozik mások viselkedésének elemzésével, míg férfitársaik agyának csupán 6-8 területe (Pease 2004).

Rita Mae Brown a férfiak és nők által felvett testhelyzetet vizsgálta (Kegyessné és Simigné 2006). Videofelvételek elemzése során megállapította, hogy a nők férfiak

jelenlétében összehúzzák magukat és fejüket oldalra billentik. Álló helyzetben a medence előrefeszítése, ülés közben a láb keresztbe vetése a jellemző. Nyilvános helyen többen mosolyognak (Langenmayr 1997 in Kegyesné és Simigné 2006), gyakran oda nem illő, inadekvát módon (Gräbel 1991 in Kegyesné és Simigné 2006). A nőknél a mosoly lehet az alárendelődés jele is, ugyanis a magasabb pozíciót betöltő nők kevesebbet mosolyognak, mint alacsonyabb státuszú társaik (Kegyesné és Simigné 2006). A Kaliforniai Egyetem egyik szociálpszichológusának vizsgálata szerint a mosolytalan nőt a boldogtalansággal, míg a mosolytalan férfit domináns pozícióval azonosítják (Henley 2001). A lányok egymás felé fordulva, egymás szemébe nézve, a szemkontaktust keresve beszélgetnek (Tannen 1996), érzékenyebbek a nonverbális jelzésekre és pontosabban is értelmezik azokat (Rosenthal in Kegyesné és Simigné 2006, PONS = Profile of Nonverbal Sensitivity teszt). A nők több bátorító verbális jelzést használnak, mint például a szemkontaktus és a bólogatás, a férfiak ezzel szemben kerülnek az intim tér kialakítását, keveset néznek egymásra.

A testbeszédhez tartozik az a kérdés is, hogy vajon van-e különbség a két nem között, ha hazudnak. A fentebb hivatkozott kutatások alapján meg kell állapítanunk, hogy nem sok az eltérés, mindkét nemnél ugyanazon jellemzők figyelhetők meg. Mind a férfiak, mind pedig a nők többször babrálnak az arcukon, szélesebb és gyakoribb gesztusokat használnak, szemüket és orrukat dörzsölgetik, sűrűn pislognak és a gallérjukat rángatják. A mosoly szintén árulkodó lehet: a valódi mosoly hirtelen jön és szimmetrikus, míg a hamis mosoly— épp ellenkezőleg— lassan jön és aszimmetrikus (Pease 2003).

2.4.6 Ki a domináns?

H.M. Leet-Pellegrini pszichológus kísérlete során megpróbált arra választ adni, hogy vajon a nem vagy a szakértelem, a tudás határozza-e meg, hogy ki a domináns a beszélgetés során (Tannen 2009). Vizsgálata során megállapította, hogy a nők jóval több támogató elemet használtak (*igen, így van*), nem éltek vissza tudásukkal, és elfogadták a passzív szerepet. Összességében egyértelművé vált, hogy jóval nehezebben vívták ki a férfiak elismerését.

A férfiaktól ellenérzést váltott ki, ha a nő többet tudott, mint ők. Mindenképpen irányítani akarták a beszélgetést. A megfigyelők az adott témában nem jártas férfit gyakran dominánsabbnak ítélték, mint a hozzáértő nőt. Azonban a férfi és férfi közt zajló beszélgetés egészen érdekes volt: a férfi nem nyugodott bele az alárendelt szerepbe, még akkor sem, ha tudta, hogy nem szakavatott a területen; egyfajta kihívásnak fogva fel a szituációt.

Elizabeth Aries pszichológiaprofesszor magasan képzett főiskolás lányok és fiúk kommunikációját vizsgálva állapította meg, hogy a fiúk felvetik a témát vélemény, ismeret

vagy ötlet formájában, míg a lányok erre reagálnak (Tannen 2009). A férfi kijelent, informál, véleményt mond – a nő helyesel, támogat, bátorít.

Ennek a támogatásnak az eszköze az úgynevezett *tag-question*, azaz a visszakérdezés a kijelentés végén (*ugye?*). Több kutató is vizsgálta ezt a jelenséget, és mind arra jutottak, hogy ez elsősorban a nők „védjegye” (Lakoff 1973; Crosby és Nyquist 1977; Schmidt 1988; Dubois és Crouch 1975 in Kegyesné és Simigné 2006; Cameron, McAlinden és O’Leary 1989, Brower, Gerritsen és De Haan 1979). Míg a nők ezt a kapcsolat fenntartására, a partnerhez való alkalmazkodás céljából alkalmazzák, addig a férfiak számára ez határozatlanságot sugall.

Hasonlóképp a határozatlansággal azonosítják azt a tényt, hogy a nők – nyelvtől függetlenül – több esetben is emelkedő intonációs sémájú kijelentést használnak; nem ereszkedő, határozott állításként közölnek egy bizonyos tényt (O’Barr és Atkins 1998 in Kegyesné és Simigné 2006). Íme, a nemek közti hierarchia kommunikációs kifejeződésének újabb karakterisztikus példája!

Végezetül még egy tanulmányt szeretnék megemlíteni: Mirra Komarowsky szociológus *Blue Collar Marriage* című tanulmányát (Tannen 2009). Ő középosztályba tartozó házaspárok vizsgálatával megállapította, hogy a szociolektológiai különbségeknek igenis szerepe van a társalgási formákban. A középiskolát végzettek esetében a férj úgy vélte, szükséges, hogy beszélgessen a feleségével, míg a középiskolát nem végzettek a feleséggel való beszélgetést értelmetlennek tartják. Az tehát, hogy ki hogyan fogja fel a kommunikáció jelentőségét és milyen szerepet tulajdonít annak, nagyban függ az illető iskolázottságától. Természetesen nem azt állítom, hogy egy alacsonyabb képzettségű ember nem beszélget a partnerével, de ritkábban teszi azt, és nem létfontosságú kapcsolatfenntartó eszközként használja a kommunikációt, hanem leginkább információszerzés céljából. (Ez egy házasság jövőjét például jelentősen befolyásolhatja.)

Mindent összevetve azt hiszem, állíthatjuk, hogy a beszédaktus során leginkább meghatározó tényező a társadalomban elfoglalt hely, a hierarchikus viszonyrendszer. Megpróbáltam áttekintést adni arról, hogy vajon melyek a legfontosabb eltérések, mire vezethetők vissza, milyen tények állnak a változások mögött.

A következőkben egy meghatározó és érdekes szociolektust, a diáknyelvet szeretném bemutatni és vizsgálni, majd ennek keretében egy újabb meghatározó kommunikációs korjelenséget szeretnék górcső alá venni: a nyelvi trágárság kérdését, a nők szempontjából történetileg nyelvi tabunak tartott jelenséget.

3. A diáknyelv és a nyelvi trágárság vizsgálata

Ebben a fejezetben a diáknyelvet és a nyelvi trágárságot vizsgálom, mint napjaink egyik legmeghatározóbb jelenségét. Úgy vélem, a fiatalok nyelvünk mindennapi alkotói, akik formálják, alakítják a nyelvet hol jobb, hol rosszabb irányba. A nyelvi trágárság pedig nem kérdés, hogy századunk egyik legalapvetőbb problémája, melyre sokan már nem is problémaként, hanem mindennapos jelenséggént tekintenek. Ebben a témakörben végzett saját kutatásom eredményeit is bemutatom.

3.1 A diáknyelv

Felmerülhet a kérdés, hogy vajon hány éves kortól figyelhetők meg egyértelműen a férfi és női nyelvhasználat különbségei. Egy hazai, 7-8 évesek körében végzett felmérés szerint már a vizsgált életkorban szignifikáns különbségek fedezhetők fel (Alapi 2008). A vizsgálat két évfolyam tanítási óráit huzamosabban megfigyelve arra jutott, hogy mind a két nem esetében tipikusak a töredezett mondatok és a befejezetlen gondolatok – véleményem szerint azonban ebből nem vonhatók le messzemenő következtetések, hiszen ez az életkor velejárója is lehet. Kutatása alátámasztja az általam már említett eltérő kommunikációs stílust és célokat, miszerint a lányok kiegészítik egymás gondolatait és segítik egymást, míg a fiúk nagyobb hangsúlyt fektetnek a saját vélemény hangsúlyozására, versengésorientált kommunikációjukkal asszertív verbális stílust eredményezve.

A 7-8 éves korosztályban tehát már elkezdődik a később jól elkülöníthető kommunikációs stílus kialakulása. A 12-13 évesek nyelvhasználatát is vizsgálta az említett felmérés, ahol fokozottabban észlelték a fiúk esetében a hierarchikus szervezetséget (Alapi 2008) – úgy vélem, ez a gyermek- és prepubertáskori hierarchikus szerveződés az eltérő kommunikációs stratégiák kialakulásának első lépése. Ezt a tendenciát a középiskolás fiúk és lányok esetében is megfigyelhetjük, talán ez az életkor bír a legnagyobb jelentőséggel a nyelvhasználat formálódásának szempontjából. A fiatalok bekerülnek egy új közösségbe, ahol új nyelvi normák uralkodnak és ehhez alkalmazkodniuk kell – későbbi életük során az így elsajátított nyelvi formákat tartják majd mérvadónak.

A 15-20 éves fiúk és lányok nyelvhasználatában jóval kevesebb eltérés figyelhető meg, mint a felnőttekben – hiszen a nemzedék tagjai nemtől függetlenül igyekeznek betartani a nyelvi csoportnormát. A fiatalok nyelve, azaz a diáknyelv sokkal nagyobb önállósággal bír, mint a korábbi generációknál, és erősen hat a köznyelvre. Minden szlengjelenséget – csaknem a '80-as évek végéig – nyelvi devianciának, a fiatalság kóros nyelvi magatartásának fogtak fel, ma már azonban tudatosan kutatják, vizsgálják és elemzik

ezeket. A diáknyelvet az ifjúsági nyelv egyik válfajának is tekinthetjük. A másoktól való különbözős kifejezésére, önállóságuk bizonyítására egy külön csoportnyelvet használnak, amelyre jellemző a játékosság, az ötletesség, a vidám hangulat, a diákos csínytevés attitűdje (Kardos és Szűts 1995).

Ennek az ötletességnek a legszembetűnőbb példája az úgynevezett *emotikonok*, azaz hangulatjelek használata. Az sms, msn vagy chat világa ma már elképzelhetetlen ezek nélkül. Az emotikonok olyan írásjelek, amelyek egy emberi arcot formálnak, és általában valamilyen érzelmet fejeznek ki. Az interneten illetve újságokban kutatva jó néhány jelet találtam, nem egy közülük számomra is ismeretlen volt.

Íme néhány közismert példa a találékonyság felsőfokának bizonyosságául:

:)	vidámság, mosoly
:(	szomorúság
:-O	ijedt
:D	széles mosoly
:P	csipkelődés
;)	kacsintás, csak vicc volt
:-S	nem értem, zavarodottság
:-x	csók, puszi

És néhány példa a nem annyira elterjedt *emotikonok* közül:

~</ :-)	party, buli
@->--	rózsa
:-(*)	hányinger
:-Q	dohányzó
: /i	nem dohányzó
*<<<-	karácsonyfa
>:->	nagyon fél
8-#	halálfej

A hangulatjelek többségét kizárólag a fiatalok használják, az idősebb generációk körében kevésbé hódít. Jól mutatja azonban azt a tendenciát, miszerint a szóképzlet illetve az írásbeli kommunikáció folyamatosan változik és ebben a fiatalok nyelvhasználatának kulcsfontosságú szerepe van.

A leggyakrabban használt emotikonok egyértelműen a boldogságot, illetve szomorúságot kifejező jelek. Itt ismét az egyszerűségekre való törekvés az indok: mégiscsak könnyebb egy három karakterből álló jelet beütni a telefonba, mint a jóval több helyet foglaló „Nagyon örülök”, „Rosszul érzem magam”- vagy ehhez hasonló mondatokat.

A diáknyelv kapcsán szeretnék még egy érdekes tendenciát megemlíteni, melyre Wacha Imre (1996) hívja fel a figyelmünket. Sátoraljaújhelyen minden évben megrendezésre kerül az Édes Anyanyelvünk Országos Nyelvhasználati Verseny, amely egy nyelvhasználati feladatlap kitöltéséből és egy adott műfajú és témájú szöveg alkotásából és előadásából áll. A verseny szervezői megfigyelték, hogy míg a '90-es évek előtt a folyamatos beszéd nem okozott gondot a versenyzők többségének, addig a mai fiataloknál a diáknyelv túlzott használata és a pongyola mondatszerkesztés a jellemző (főként a kortársakhoz szóló beszédművek alkotása során). Ha egy élményt kell bemutatni, az pusztá időrendi felsorolássá szegényedik. Az irodalmi témájú szövegek elmondása során a gördülékeny szövegmondás, a „fentebb irodalmi stílus” felé való törekvés és a betanult panelek használata jellemző. Wacha azt mondja, hogy az itt elhangzó szövegek nyelvi megformáltsága, tematikája és szerkezete egyre inkább hasonlít a felnőttek magánszférájához.

A fiúk és lányok nyelvhasználata ezen a téren nem tér el jelentős mértékben egymástól. A verseny a nemek közti kommunikáció vizsgálatának szempontjából nem tekinthető vitathatatlan hivatkozási alapnak, hiszen egy mesterségesen megalkotott kommunikációs közegbe kerülnek a diákok, ahol kisebb valószínűséggel érvényesül az adott egyén kommunikációs stílusa és stratégiái – a lányok és fiúk egyaránt kénytelenek alkalmazkodni az adott műfajhoz és nyelvi normához, kilépve egyéni verbális stílusuk korlátai közül.

A fiatalok nyelvhasználatát rengeteg kritika éri, ugyanakkor kutatási alapként szolgál és meghatározza a nyelvhasználat bizonyos irányait is. Talán ez a réteg – a fiatal nemzedék – a legjobb példája a szókincs változékonyságának: a következő generáció már nem ugyanazokat a kifejezéseket fogja használni a szlengben, mint a mai. Ez az állandó változás része nyelvünknek. És a változás a nyelvben is ugyanolyan gyorsuló pályán mozog, mint az általa tükrözött valóságunkban.

3.2 A nyelvi trágárság – a férfiak „kiváltsága”?

Általánosan elterjedt az a vélekedés, hogy a férfiak többet és „cifrábban” káromkodnak, mint nőnemű társaik. Ha egy lány vagy nő használ trágár kifejezéseket, az visszataszító, ha azonban egy fiú vagy férfi teszi ugyanezt, az általában indokolható, elfogadható és mégiscsak jobban illik az ő „személyiségéhez.”

A trágár szavak mára már elválaszthatatlan részét képezik szókészletünknek, úton-útfélen találkozhatunk velük: buszon, boltban, iskolában, munkahelyeken és otthon. Egyre

több kisgyermek beszél csúnyán, mert ezt hallja a nyelvi környezetében és ezt tartja követendő példának. A tévé, a valóságshow-k világa, az egész média erre bátorít, ezt sugallja.

No de vajon igaz-e, hogy a káromkodás a férfiak kiváltsága? Egy felmérés során azt találták, hogy a férfiak egymás közt háromszor annyit káromkodnak, mint a nők (Coates 1993 in Kiss 2002), vegyes társaságban pedig kétszer annyit, mint női társaik (Kiss 1995). Egy 1982-es vizsgálat szerint— egy 165 órás, quebec-i francia nyelvű hanganyag vizsgálata alapján— az idősebb férfiak több obszcén szót használtak, mint a nők (Kegyesné és Simigné 2006). Ez a különbség azonban a fiatalok esetében minimálisra csökkent (Klerk 1997). Egy másik felmérés szerint szinte minden férfi káromkodik, a nők egy része nem, a többsége pedig csak ritkán (Kiss 2002).

Szintén egy az ifjúság körében végzett, hazai felmérés alapján állíthatjuk, hogy különbség van az egyetemista és szakközépiskolás tanulók között. Az egyetemista lányok 5,7 százaléka, míg a fiúk 5,45 százaléka használta gyakran a trágár szavakat, míg a szakközépiskolás lányok esetében 5,6, a fiúknál 11 százalék volt ezen kifejezések aránya (Czeglédi 2000).

A kutatások és felmérések tehát alátámasztják azt a nézetet, miszerint a férfiak többet káromkodnak, azonban azt is el kell ismernünk, hogy a 21. században a nők egyre inkább felzárkóznak hozzájuk ezen a téren. A nők szociális és kommunikációs szerepe már egyáltalán nem az, ami régen volt. Elsősorban a munka területén történtek óriási változások: lehetőség nyílt arra, hogy nők is betöltsenek vezető pozíciókat, már nem csak családayaként vannak jelen a világban. Így aztán átvették a férfiak viselkedését, stílusát és kommunikációs stratégiáit: megjelent a férfias nő, aki határozottan képes érvényesíteni akaratát – akár obszcén kifejezések használata árán is.

A nők számára azonban mindmáig verbális tabunak számítanak az ilyen kifejezések – valószínűleg soha nem is lesz teljesen elfogadott a káromkodás a nők szájából. A nők számára mindig több verbális tabu létezett, mint a férfiak számára: ilyen például a karibi nők esetében saját férjük neve (Jespersen 1990 in Kegyesné és Simigné 2006) vagy a zulu nyelvben fellelhető *hlonipha* jelensége, ami azt jelenti, hogy a meny nem ejtheti ki apósa nevét, de még az ehhez hasonló szavakat is kerülnie kell (Schieffelin 1998 in Kegyesné és Simigné 2006).

3.3 A nyelvi trágárság vizsgálata

Habár a káromkodást, mint a nyelvben egyre inkább elterjedő jelenséget vizsgálják, mégsem találhatunk túl sok hivatkozási alapot, hiszen tulajdonképpen egy tabutémáról beszélünk, melynek kutatása meglehetősen újszerű még. Épp ezért úgy döntöttem, hogy

kérdőívvel mérem fel a fiatalok káromkodási szokásait és véleményét az említett témával kapcsolatban. A kutatás nagyon érdekesnek bizonyult, több kérdéssel, bővebb vizsgálattal önmagában is megállná a helyét. Még érdekesebb lehetne egy longitudinális vizsgálat alapján azt kutatni, vajon változik-e és milyen irányba változik a témával kapcsolatban az alanyok véleménye. Jelenlegi célom azonban csak az volt, hogy a káromkodás mibenlétét, alapvető okait, a nemek közti eltéréseket vizsgáljam.

3.3.1 Célok és módszerek

Egy 7 kérdésből álló kérdőívet állítottam össze középiskolás diákok számára. Célom, hogy minél többet megtudjak arról, vajon mit is gondolnak a diákok a káromkodásról, mennyire tartják káros jelenségnek és ők maguk milyen gyakran élnek a trágár szavakkal.

A téma személyes jellege miatt – tisztában voltam vele, hogy sokan inkább letagadják káromkodási szokásaikat – természetesen anonim módon kezeltem a kérdőíveket: a lényeg, hogy fiúk és lányok nyelvhasználata között valamiféle szignifikáns különbséget fedezhessünk fel.

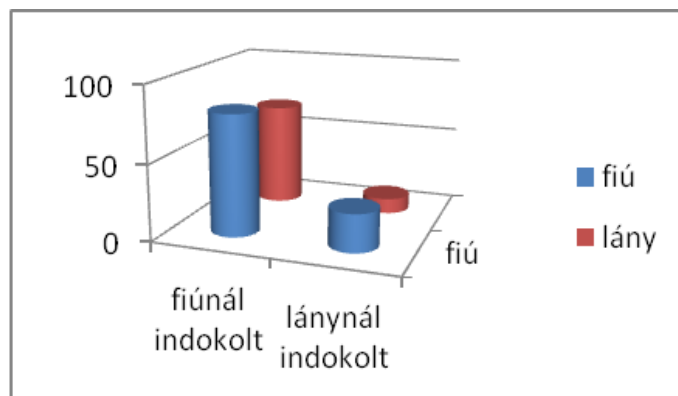
Érettségi előtt álló, 18-19 éves fiatalokat kértem meg, hogy töltsék ki a kérdőívet. Összesen végül 80 diák, 40 lány és 40 fiú válaszát elemeztem, melynek során részben az általam elvárt, részben meglepő eredményre jutottam. Hipotézisem szerint a férfiak többet káromkodnak és „színesebb” az általuk használat szavak palettája.

3.3.2 Eredmények

Hogy könnyen áttekinthető legyen, az eredményeket a kérdések sorrendjében tárgyalom, ábrák segítségével.

3.3.2.1 Szerinted mennyire elfogadott manapság a trágár szavak használata? Hogy ítéled meg, ha egy férfi/fiú káromkodik, és hogyan, ha egy nő/lány?

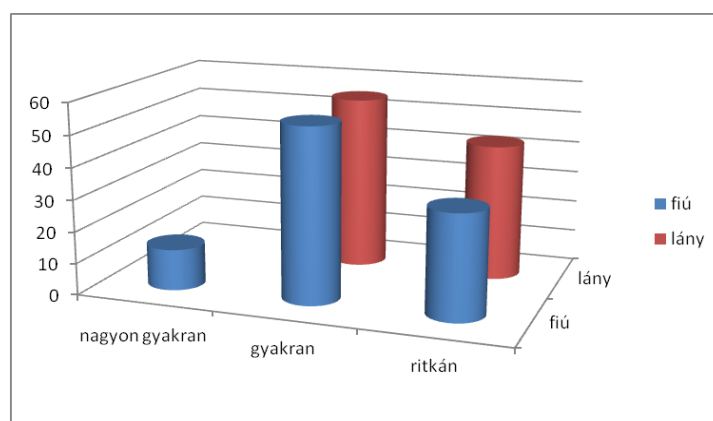
Azt mondhatjuk, hogy a káromkodást a 21. század fiatalsága továbbra is a férfiak privilégiumának tartja: a megkérdezett fiúk 80 százaléka, míg a lányok 68 százaléka gondolta úgy, hogy egy fiú esetében indokolt lehet a trágár szavak használata. A lányok 90, a fiúk 75 százaléka tartja visszataszítónak a káromkodást egy lány esetében. A lányok megítélésében nagy szerepet játszik tehát az, hogyan beszélnek és milyen mértékben használják a nyomdafestéket nem tűró, érzelekmifejező szavakat és kifejezéseket.

1. ábra A trágár szavak használatának elfogadottsága

3.3.2.2 Milyen gyakran használsz trágár szavakat és elsősorban mikor?

Érdekes és sajnos lehangoló eredményt kaptam a második kérdésnél is, ahol a káromkodás gyakoriságát vizsgáltam. Megkértem a kérdőívet kitöltő alanyokat, hogy őszintén válaszoljanak, és az eredmény reálisnak is tűnik: mind a megkérdezett fiúk, mind pedig a lányok 55 százaléka káromkodik gyakran. Csupán a fiúk 33 százaléka használ ritkán trágár kifejezéseket, a lányoknál ez az arány 43 százalék. A fiúk 13 százaléka bevallotta, hogy nagyon gyakran él ezzel a lehetőséggel, viszont senki sem állította, hogy sohasem. Elszomorító tehát, hogy a káromkodás beszédkultúránk természetes részévé vált, meg sem ütközünk ezen a problémán. Bár a férfiakkal „azonosítjuk” a káromkodást, a nők is egyre inkább megközelítik őket, mint azt a megkérdezettek által adott válaszok aránya is mutatja.

2. ábra A trágár szavak használatának gyakorisága

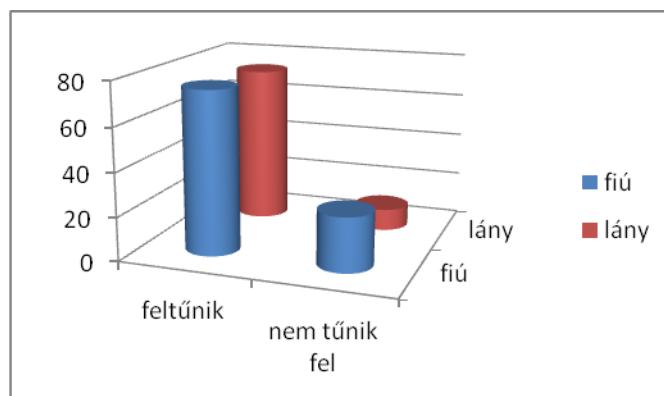
A feleletválasztós kérdéseken kívül néhány olyan kérdést is feltettem a diákoknak, amelyekben saját gondolataikat kellett kifejezniük. Elsősorban arra voltam kíváncsi, vajon milyen esetekben káromkodnak. Mind a fiúk, mind pedig a lányok első helyen jelölték meg a stresszes, felfokozott idegállapotot, amikor nagyon idegesek vagy mérgesek. Érdekes azonban, hogy a két nem esetében különböznek az idegességen kívül válaszként adott

indokok. A fiúknál olyan válaszokat kaptam, mint például a „csak úgy”, „meccsen”, „jókedvemben” vagy például „vezetés közben”. Már nem nyelvhasználati, hanem súlyos szociológiai problémákra világíthat rá az a válasz, miszerint: „akkor szoktam káromkodni, ha veszítek valamilyen szerencsejátékban”. Hangsúlyoznám, hogy a kérdőív célcsoportja a 18-19 éves korosztály; nem kifejezetten az a korcsoport, melyben az említett tevékenység mindennaposnak számít – illetve nem kellene, hogy annak számítson.

A lányoknál ezzel szemben elsősorban a csalódás, a fájdalom, egy rossz jegy vagy a busz lekésése számít a káromkodás kiváltójának. Sajnos néhányan már töltelékszóként is használják a trágár kifejezéseket: ennél még rosszabb véleményem szerint, hogy bár tudatában vannak ennek, mégsem képesek leszokni róla. Arra jutottam a válaszok olvasgatása során, hogy igazából az élet minden területén káromkodnak a fiatalok; szinte mindegy számukra, hogy milyen nyelvi környezetben vannak.

3.3.2.3 Te szóvá teszed-e, ha valaki káromkodik a környezetekben vagy annyira már nem is tűnik fel?

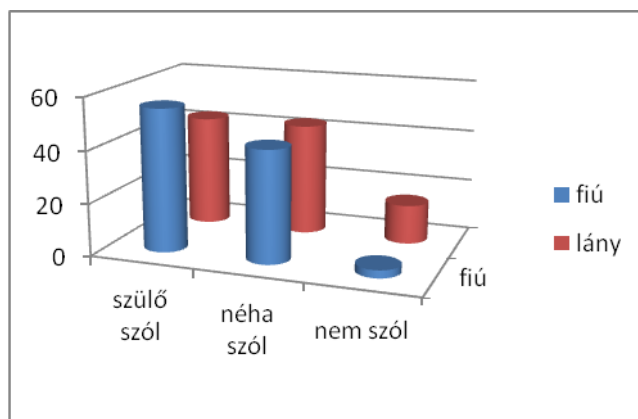
Előző kérdésemmel összefügg, hogy vajon a megkérdezett illető hogyan reagál a káromkodásra, illetve feltűnik-e neki egyáltalán, hogy milyen kifejezések hagyják el éppen a száját. Az eredmény egyrészt biztató, másrészt ismét elkeserítő. A fiúk 75, a lányok 73 százalékának bár feltűnik, hogy beszédpartnere milyen kifejezésekkel „színesíti” mondandóját, ám feleslegesnek találják, hogy szóljanak. A fiúk 25 százalékának, a gyengébbik nem 10 százalékának egyáltalán fel sem tűnik a trágár szavak használata, hiszen maguk is egy olyan világban élnek, ahol ez a jelenség megszokott, nem deviánsnak minősített. Itt nem is igazán a két nem között felfedezhető (elenyésző) különbség a jelentős, sokkal inkább az, hogy a fiatalok egyáltalán nem tartják lényegesnek, hogy figyelmeztessék társaikat a trágár szavak használatának helytelenségére. A különbség kezd eltűnni ezen a téren a nemek között, fiúk és lányok egyaránt a nyelvi norma silányulásának áldozatává válnak.

3. ábra A trágár kifejezések beépülése a nyelvbe

3.3.2.4 Otthon szóvá teszik-e, ha káromkodsz?

A számomra egyik legérdekesebb és legtöbb tanulsággal járó kérdés arra vonatkozott, vajon otthon szóvá teszik-e a káromkodást a fiataloknak. Az itt adott válaszok egyértelműen pozitív eredményt mutattak. Megállapítható, hogy legalább a családi környezetben nem hagyják érvényesülni az efféle kommunikációs stílust. A fiúk 55 százalékának szólnak minden esetben, 43 százalékának csak néha, ha valami igazán csúnya hagyja el az illető száját, és csupán 3 százalékát nem figyelmeztetik. A lányoknál is hasonló az eredmény, itt 43 százalék „bűnhődik” a csúnya szavak használatáért, szintén 43 százalék csupán néha, és 15 százalék káromkodhat szabadon anélkül, hogy ez szüleinek problémát jelentene. Mindebből az állapítható meg, hogy a nyelvi norma a két generáció során jelentős fejlődésen ment keresztül. A szülők figyelmeztetik gyermekeiket, hogy nem illik így beszélni – a gyermekek azonban figyelmen kívül hagyják az intelmeket és a megváltozott, felgyorsult világgal érvelnek az igényesnek nem nevezhető szavak mellett.

4. ábra Retorziók a trágár kifejezésekért

3.3.2.5 Mik a „kedvenc kifejezéseid”, amiket a leggyakrabban használsz?

Sokak számára a legkínosabb kérdés az volt, amikor a diákoknak az általuk legtöbbször használt kifejezéseket kellett leírniuk. Apró különbségek fedezhetők fel a két nem által használt szavak között: a lányok inkább a finomabb, kevésbé sértő formákat használják, míg a fiúk esetében igazán érvényesül a nyelvi kreativitás. A sértések elsősorban testrészekhez, nemi hovatartozáshoz, rokoni szálakhoz és ezek kombinációjához köthetők. Hipotézisemet immár tézisként ismételhetem meg: a „cifra” káromkodás valóban a férfiakkal hozható összefüggésbe. Akadtam új, számomra eddig ismeretlen kifejezésekre, melyek bár valóban tükrözik a nyelvi kreativitást, sajnos negatív értelemben. Azt is megállapítottam, hogy bizonyos szavakat főként csak az egyik, vagy csak a másik nem használ, azonban a buszon, boltban, iskolában hallható, közismert kifejezések nem nemhez kötöttek, egyaránt használatosak fiúk és lányok által.

3.3.2.6 Mi befolyásol Téged, illetve szerinted a mai fiatalokat abban, hogy egyre többet káromkodunk?

Sok tanulságot lehet levonni azokról a válaszokból, melyeket a befolyásoló tényezőkre vonatkozó kérdésekre adtak a diákok. A fiúk szerint a média az, ami a leginkább negatívan hat a fiatalok kommunikációs szokásaira, a lányok szerint azonban az őket körülvevő környezet, elsősorban a barátok. Mindkét nem szerint szerepe van a szülőknél és a gyermekkori nevelésnek. A fiúk közül csak kevesen „hibáztatják” a szülőket gyermekeik trágár nyelvhasználatáért, a lányok közül azonban sokan gondolják úgy, hogy az otthoni környezet erősen befolyásol. Ez a különbség abból eredhet, hogy a lányok családcentrikusabbak és abból indulnak ki, hogy a gyermek több időt tölt otthon, mint a barátaival – a fiúk épp ennek ellenkezőjét gondolják, náluk fontosabb az egy adott társaságban végbemenő személyiségváltozás. A fiúk szerint ennek a jelenségnek az oka az, hogy az illető fel akarja kelteni mások figyelmét, általánosságban pedig a társadalomban jelenlévő negatív hatásokat és a társadalom elzűllését teszik felelőssé. A lányok ezzel szemben az egy bizonyos baráti körnek való megfelelést, a szegényes szókinccset és a nyelvi divatot tartják károsnak. Itt tehát már egyértelműen megjelennek a nemek közti különbségek: a fiúk elsősorban a hierarchiát meghatározó szükséges eszköznek tartják a káromkodást, a lányok pedig a megváltozott társadalmi szokásokra hivatkoznak és a trágár kifejezések használatát az érzelmek sajátos kifejezésének tartják.

3.3.2.8 Ha lehetőséged lenne, tennél-e valamilyen intézkedést a káromkodás visszaszorítására?

Végül pedig egy, a jövőre vonatkozó kérdést tettem fel a diákoknak: vajon lehet-e valamit tenni a káromkodás ellen, vajon vissza lehet-e szorítani a ma már oly elterjedt szavak használatát? Néhányan nagyon kreatív válaszokat adtak, azonban itt is megjelent a témával kapcsolatos passzív rezisztencia, elsősorban a fiúk esetében. A fiúk közel fele nem tette semmit sem a káromkodás ellen, még akkor sem, ha lehetősége lenne. A lányoknál ez az arány valamivel alacsonyabb, ők határozottabban lépnének fel. Ez jól mutatja, hogy a jelenség valóban a férfiak körében elterjedtebb és megszokottabb, nekik nem jelent különösebb problémát, sőt: csoportidentitásuk megvédendő attribútuma. A fiúk és a lányok többsége bevallotta azonban, hogy gyakorlatilag lehetetlen akármit is tenni, mindenféle szankció értelmetlen lenne, ugyanis a gyorsan változó nyelvi norma elválaszthatatlan részét képezik a trágár szavak. Még olyan választ is kaptam, miszerint „*még mindig jobb káromkodni, mint betörni valakinek az orrát*”. A trágárság tehát a lányok szerint is az agresszió levezetésének

egy fajtája. Többen azért sem tiltanak be a káromkodást, mert szerintük ez a legmegfelelőbb módja annak, hogy újra lenyugodjunk és „kiengedjük a gőzt”.

A legszembetűnőbb különbség a fiúk és lányok szemlélete között a káromkodás büntetésében figyelhető meg. A fiúknál szóba került a fizikai büntetés, mint lehetséges megoldás, sőt: az egyik megkérdezett diák egy olyan szerkezetet javasolt, amely megrázza az illetőt, ha az nem szalonképes kifejezéseket használ. A lányok ezzel szemben a „morális büntetést” tartják célravezetőnek, azaz a káromkodó illetőt kizárnák egy adott társaságból vagy megfosztanák bizonyos programokon való részvételtől. Mindkét nem esetében előjött a pénzbüntetés, mint lehetséges retorzió. Biztató jelenség: a fiatalok érzik, hogy fel kell lépniük a káromkodás ellen – bizalmunk azonban rögtön szertefoszlik, ha arra gondolunk, hogy már a 18 évesek szerint sincsenek megfelelő eszközeink ennek megvalósítására. Ha már a fiatalok maguk is így gondolják, akkor vajon létezik célravezető megoldás?

3.3.3 Következtetések

Összességében azt állíthatom tehát, hogy a fiatalok valóban sokat káromkodnak, életük természetes részévé vált a nyelvi trágárság. A lányok és fiúk nyelvhasználata ezen a téren egyre homogénebbé válik. Egyre inkább úgy tűnik számomra, hogy egy megállíthatatlan folyamat részesei vagyunk, mely elementáris— és negatív— hatással van a fiatalok nyelvhasználatára.

A kérdőív elemzése nagyon érdekes munkának bizonyult, hiszen láthattam, hogy is vélekednek kortársaim erről a sokat vitatott problémáról, melynek részesei leszünk akkor is, ha legszívesebben távol maradnánk tőle. A helyzet olyan, mintha egy híd nélküli folyón szeretnénk átkelni anélkül, hogy belelépnénk a folyó vizébe. Alkalmazkodnunk kell a nyelvi normához – tőlünk függ azonban, hogy a nyelvet uraló pozitív vagy negatív hatások válnak uralkodóvá majd a későbbi évszázadok során.

4. Összegzés és kitekintés

Így a pályamű végén, az áttekintett szakirodalom és a saját vizsgálódások által gyűjtött tapasztalatok után bátran jelentem ki, hogy a férfi és a női kommunikáció valóban eltérő kultúrák kommunikációja. Mint már láttuk, ma is vannak és mindig maradnak majd sztereotípiák, melyek vagy csak az egyik, vagy csak a másik nemre vonatkoznak.

Számos olyan kommunikációs jelenségre lettem figyelmes, melyeket bár eddig is észleltem saját környezetemben, mégsem figyeltem rájuk tudatosan. Hétköznapi kommunikációs helyzetekben nem kezdünk el gondolkodni „eszmecseréink” háttéréről,

magától értetődőnek tekintjük a nemek közti eltéréseket. Vitatkozunk, tájékoztatunk, pletykálunk, informálódunk – és néha „elbeszélünk egymás mellett”.

Úgy gondolom, a téma rengeteg érdekes vizsgálatra ad lehetőséget. Érdekes eredményeket kaphatnánk, ha külön vizsgálnánk a maszkulin és feminin kultúrákat, interkulturális kontextusba helyezve a kommunikációt. Vagy például ahogy korábban utaltam rá, egy longitudinális vizsgálattal arra rámutatni, mennyit is változik a nyelvi norma néhány év alatt.

Férfi és nő a kezdetektől fogva különböző tulajdonságokkal és adottságokkal rendelkezik – az eltérések évszázadok óta jelen vannak és egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak, kiváltképp a 21. század mindent relativizáló világában, ahol a kommunikáció az ember megítélésének alapját képezi. Úgy vélem, a nemek közötti kommunikációs eltérések nem problémaként kezelendők, sokkal inkább megújuló szociális viszonyaink és szerepeink megnyilvánulási formáiként.

Irodalomjegyzék

1. ALAPI Zita: Nyelvhasználati különbségek a két nem között gyermekkorban = *Ismeretlen ismerős – ismerős ismeretlen, Az alkalmazott nyelvészet dimenziói*, Budapest, Tinta Tankönyvkiadó, 2008
2. BUCHOLTZ, Mary: „*Minek legyenek normális?*” Nyelvi és identitás gyakorlatok külön lányok közösségében = Replika, 2001. 45-46. sz. 191-211.p.
3. FERCSIK Erzsébet – RAÁTZ Judit: *Kommunikáció és nyelvhasználat*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006
4. FOLMEG Márta: Nyelvben az igazság? A női kvóta és a nyelvhasználati stratégiák = *Ismeretlen ismerős – ismerős ismeretlen, Az alkalmazott nyelvészet dimenziói*, Budapest, Tinta Tankönyvkiadó, 2008
5. GAL, Susan: Beszéd és hallgatás között. A nyelv és a társadalmi nem kutatásának kérdései = Replika, 2001. 45-46. sz. 163-189. p.
6. GRIFFIN, Em: *Bevezetés a kommunikációelméletbe*, HARMAT Kiadó, 2001
7. HENLEY, Nancy: *Body Politics: Power. Sex and Non-Verbal Communication*. Prentice-Hall, 1977
8. HUSZÁR Ágnes: *A nyelvben megélt nőiség* = Tekintet, 1991.2.sz. 109-114.p.
9. HUSZÁR Ágnes: *Női nyelv? Férfi nyelv? Gendernyelvészet Magyarországon* = Magyar Tudomány, 2009.3.sz. 276-285.p.
10. KEGYESNÉ Szekeres Erika: Társadalmi nem és nyelvhasználat: a magyar nyelvre vonatkozó kutatások rövid története. In Kegyesné - Simigné (szerk.): *Sokszínű nyelvészet II. Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatások*. Miskolc, 2006
11. KEGYESNÉ Szekeres Erika – SIMIGNÉ Fenyő Sarolta: *Sokszínű nyelvészet; Alkalmazott nyelvészeti gender-kutatás*, Miskolc, 2006
12. KEGYESNÉ Szekeres Erika: Különbségek férfi és női beszélők kulcsszókeresési stratégiái között, = *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya*, Székesfehérvár, Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete, 2010
13. KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002
14. O. NAGY Gábor: *Magyar szólások és közmondások*, Akkord Kiadó, 2010
15. PEASE, Barbara – PEASE, Allan: *A testbeszéd enciklopédiája*, Budapest, Park Könyvkiadó, 2004
16. PEASE, Barbara – PEASE, Allan: *Miért hazudik a férfi? Miért sír a nő?*, Budapest, Park Könyvkiadó, 2003

17. SZÁRAY Miklós: *Történelem II.*, Budapest, Nemzetik Tankönyvkiadó, 2006
18. TANNEN, Deborah: *Pár-Beszéd*, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009
19. TANNEN, Deborah: *You just don't understand: Women and Men in conversation*, New York, Ballantine, 1990
20. TOLNAI Zsuzsa: A magyar rendőrnők szakmai megbecsülésének összefüggése kommunikációs sajátosságaikkal, = *Jel és jelentés*, szerk. GECSŐ Tamás – SÁRDI Csilla, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2008
21. WACHA Imre: *Korunk kommunikációs (nyelvhasználati beszédmagatartási) gondjairól – gátlásairól és gátlástalanságairól* = Magyar Nyelvőr, 1996.1.sz. 152-160.p.
22. WARDHAUGH, Ronald: *Szociolingvisztika*, Budapest, Osiris Kiadó, 2002
23. http://hu.wikipedia.org/wiki/Esterh%C3%A1zy_P%C3%A9ter – Esterházy Péter
24. http://mnytud.arts.unideb.hu/szleng/egyeb/vidra_elemei/vidra.htm — A diákszleng, Vidra Anikó
25. http://www.literatura.hu/irok/romantik/george_sand.htm — George Sand
26. http://web.unbc.ca/~lih/cooperative_and_intrusive_interruption.pdf cooperative and intrusive interruptions in inter- and intracultural dyadic discourse
27. <http://feminism.eserver.org/gender/cyberspace/gender-differences.txt> Gender differences in communication
28. <http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/hallgato/czegledi.htm> Az ifjúsági nyelv szóhasználati jellegzetességei egy veszprémi felmérés tükrében

Kérdőív a nyelvi trágársággal kapcsolatban

Nemed:

Férfi ☐

Nő ☐

1.) Szerinted mennyire elfogadott manapság a trágár szavak használata? Hogy ítéled meg, ha egy férfi/fiú káromkodik, és hogyan, ha egy nő/lány?

Ha egy **fiú/férfi** káromkodik:

Elfogadhatóbb, mint ha egy nő ☐

Ugyanolyan visszataszító, mint ha egy nő ☐

Ha egy **lány/nő** káromkodik:

Neki is joga van, ugyanolyan elfogadható, mint ha egy férfi ☐

Visszataszítóbb, mint egy férfi esetében ☐

2.) Milyen gyakran használsz trágár szavakat és elsősorban mikor? (kihívnak felelni, otthon felejtess valamit, felidegesítenek...)

Gyakoriság: nagyon gyakran ☐ gyakran ☐ ritkán ☐ soha ☐

Mikor:

3.) Mik a „kedvenc kifejezéseid”, amiket a leggyakrabban használsz? (minimum 2)

4.) Otthon szóvá teszik-e, ha káromkodsz?

Igen ☐

Néha, ha valami különösen csúnyát mondok ☐

Nem ☐

5.) Te szóvá teszed-e, ha valaki káromkodik a környezetben vagy annyira már nem is tűnik fel?

Igen, megjegyzem az illetőnek, hogy ne beszéljen így. ☐

Feltűnik, de nem szólok. ☐

Nem, nem tűnik fel, manapság mindenki így beszél. ☐

6.) Mi befolyásol Téged, illetve szerinted a mai fiatalokat abban, hogy egyre többet káromkodunk?

7.) Ha lehetőség lenne, tennél-e valamilyen intézkedést a káromkodás visszaszorítására?